

RECENSIONES BIBLIOGRÁFICAS

Actas y Constituciones de la Congregación de San Benito de Valladolid (1613-1721), publicadas por el P. Lorenzo Maté Sadornil, OSB, en *Studia Silensia* XXXV-XXXVII, Abadía de Silos, 2012-2014, 1535 p.

En este segundo volumen *Actas y Constituciones*, que corresponde a tres volúmenes de la colección *Studia Silensia*, el P. Maté, abad de Silos, nos da la transcripción de todas y cada una de las actas de los capítulos generales de la Congregación Benedictina Observante de Valladolid, celebrados desde 1613 hasta 1721, que corresponden íntegramente al segundo volumen de las *Actas de los capítulos generales* de dicha Congregación, que se guardan manuscritas en su Abadía de Santo Domingo de Silos (Burgos). Sin embargo, a diferencia del primer volumen, en éste no se hallan –porque no se han conservado– las actas de los «capítulos privados», es decir, intermedios, celebrados entre capítulos generales. Con todo, se trata de una mina riquísima de noticias históricas, de legislación y biográficas de gran utilidad para los historiadores de los benedictinos observantes españoles. Son en total 28 actas de todos los capítulos generales celebrados cada cuatro años, como era preceptivo desde 1613, incluyendo las notas marginales y un índice temático hechos por los antiguos archiveros de la Congregación, muy útiles para la localización de las noticias, completado con otro índice de personas, de su autoría. Nosotros hubiéramos deseado una introducción y estudio más prolijos, de acuerdo con la importancia de estas actas inéditas únicas y por tanto imprescindibles para conocer las vicisitudes, leyes y biografía de cargos y procesos de muchos abades y monjes de la Congregación de Valladolid y noticias de sus monasterios. Trabajo inmenso el que ha llevado a cabo el P. Maté en la transcripción de estas actas con el cuidado y la competencia que le asiste tras muchos años de bucear en el archivo silense, desde que por sugerencia nuestra publicó su primer trabajo: *Un siglo de tomas de hábito en el monasterio de San Claudio de León*, en *Archivos Leoneses*, en 1978. Felicitamos vivamente al P. Maté por su paciencia benedictina, que fructifica en publicaciones tan importantes como ésta y esperamos con impaciencia que pronto nos regale con el tercer y último volumen de actas, que abarcará los capítulos generales celebrados desde 1725 hasta 1805, para tener así

completa esta obra de obligada consulta para todo lo referente a los monjes, abades y monasterios de la Congregación de San Benito de Valladolid. Y aún le agradeceríamos más, si finalmente nos diera todas las actas en un CD para hacer más rápida su consulta a través del ordenador.

E. ZARAGOZA

Jesús ÁLVAREZ FERNÁNDEZ (ed.), *L'Ordine Agostiniano tra la Grande Guerra e il Concilio Vaticano II: 1914-1962* (Studia Augustiniana Historica, 20). Institutum Historicum Augustinianum, Roma 2015, 919 p.

Edición de las ponencias presentadas durante el Congreso Internacional celebrado en el Istituto Storico Agostiniano, en Roma, los días 12 al 17 de octubre de 2015 sobre la Orden de San Agustín desde el inicio de la Primera Guerra Mundial (1914) hasta la vigilia de la celebración del Concilio Vaticano II (1962). Los religiosos Agustinos, después de estudiar en anteriores Congresos la supresión de la Orden con las exclaustaciones del siglo XIX (Roma 2009) y analizar la progresiva restauración (Roma 2012), en este último (Roma 2015) se han propuesto avanzar cronológicamente en la historia de la Orden, analizando el extenso arco que va del año 1914 al 1962 y que es definido por el curador como «un tiempo de tribulaciones y esperanzas en la historia agustiniana» (p. 7), ya que con las dos grandes guerras mundiales, y con otras de carácter civil, los frailes agustinos recogieron abundantes frutos martiriales además de vivir largos períodos de penurias que afectaron la vida cotidiana de las comunidades, que desarrollaron grandes esperanzas para lograr el resurgimiento de la Orden de San Agustín en situaciones de crisis y en tiempos recios.

Los trabajos editados en este volumen, con toda seguridad, contribuirán a alcanzar un mejor conocimiento de la historia contemporánea de la Orden de San Agustín considerada en el marco de su compleja composición internacional e intercultural. Estas actas además de ofrecer significativos estudios de notable interés sobre la vida cotidiana desarrollada en los conventos agustinianos (ver el artículo de Nico CiamPELLI en p. 329-358) y sobre las destacadas aportaciones agustinianas en el campo de la cultura y de la evangelización «ad gentes». También hallamos algunos artículos, muy bien estructurados y documentados, a propósito del desarrollo y expansión de las nuevas Provincias, principalmente la de Filipinas en España (desde el ocaso filipino y durante los años de la Segunda República y Guerra Civil española, en las páginas 507-595) y, también, se ofrecen noticias novedosas sobre el origen de la Provincia de España y sobre la presencia de los agustinos en Italia, Malta, Alemania, Holanda, Irlanda y Escocia; sobre la labor evangelizadora en China, Filipinas, Australia, Nigeria, California, Ecuador, Bolivia, Colombia, Chile, Venezuela y Brasil.

Presentan un particular interés los artículos de Próspero Grech sobre el origen y desarrollo del Instituto Patristico Augustinianum (p. 9-15); el de Rafael Lazcano (cf. p. 17-114) donde analiza, con profundidad, las publicaciones periódicas más notables de la Orden de San Agustín (*La Revista Agustiniana*, 1881-1887, continuada por *La*

Ciudad de Dios desde 1887; *España y América*, 1903-1927; *Analecta Augustiniana*, 1905-1954; *Archivo Agustiniiano*, desde 1914-1927; *Religión y Cultura*, desde 1928; *Augustiniana*, desde 1951; *Augustinianum*, desde 1961); el de Francisco Javier Campos sobre la organización de los estudios en la vida de los religiosos agustinos de la Provincia Matritense en el marco del monasterio de San Lorenzo del Escorial (p. 115-153), etc.

Al final de las actas, a modo de complemento, se añade un índice de nombres que convierte el volumen de actas en un filón inagotable de datos, donde encontramos numerosas referencias sobre el obispo de Teruel, el beato Anselmo Polanco, agustino (cf. p. 569-571, 586-593: «Detención y muerte del obispo Fr. Anselmo Polanco y participación de los agustinos en la guerra»); sobre el obispo de Huesca Fr. Mateo Colom y Canals, agustino (p. 559-560, 573); sobre Fr. Jaime Ferrer Vila, misionero en Chile (p. 496-499); sobre José-Joaquín Duran Mayol, secretario provincial y definidor de la Provincia de Filipinas los años 1930-1931 (p. 496-407); sobre Juan Torner Ferrerons, subprior y vicerector del Colegio de N. S. de la Consolación, en Huelva, los años 1903-1907 (p. 496-500); sobre Fr. Francisco Aymerich y Codina, secretario de la Provincia de Filipinas durante la Segunda República (p. 567-568); eminentes religiosos catalanes de la Orden de San Agustín que no fueron incorporados en el *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, a excepción del misionero igualadino Fr. Salvador Font (cf. p. 226 y 240-248; y DHE, Vol. II, p. 195).

Los datos históricos aportados, en buena parte inéditos, sobre la residencia que los religiosos agustinos de la Provincia de Filipinas tenían ubicada en el barrio de Gracia de Barcelona son de gran interés, especialmente las referencias a los 19 religiosos residentes y convalecientes en la casa-residencia de Barcelona, de los cuales fueron asesinados «in odium fidei» los siguientes agustinos: Eustaquio Heria, Dionisio Ibáñez, Santiago Pérez, Agustín Álvarez, Fulgencio Rodríguez, Cleto Palacios, Vicente Ferrero, Nicéforo Merino, Lucio Araico, Gumersindo Díez y Antolín Gutiérrez (p. 580-583).

Valiosa aportación al estudio de la vida religiosa en el período contemporáneo y, particularmente, sobre la acción cultural y misionera de la Orden de San Agustín, durante su proceso de restauración entre guerras y hasta poco antes de iniciarse las sesiones del Concilio Vaticano II, que merece ser elogiada y tenida en cuenta para posteriores estudios sobre la vida consagrada.

Valentí SERRA DE MANRESA

Manuel GARRIDO PÉREZ, Rdvo. Marcos Antonio BLANCO MOYANO, María Gracia GUTIÉRREZ SEVILLA, Sor María Francisca VALDEOMAR O.M. *Escritos de la Sierva de Dios Sor María del Socorro Astorga Liceras (1769-1814)*. Monjas Mínimas de San Francisco de Paula, Convento de Jesús María del Socorro de Archidona (Málaga). 2015. 640 p. amb il·lustracions.

El present llibre recull tots els escrits que la Servent de Déu Sor María del Socorro Astorga Liceras va escriure en els darrers anys de la seva vida per ordre del seu

director espiritual i confessor, el pare escolapi José Tendero. Com explica Josep Maria Prunés O.M. al pròleg, aquestes pàgines no van ser escrites per ser publicades, sinó, com explica la mateixa autora, perquè servissin com a ajuda d'altres.

Tot el llibre és escrit com una llarga epístola dirigida al seu confessor. Comença pels seus anys d'infantesa, si bé aquests primers anys no estan ordenats per data, sinó per records. Descriviu com sent ja una noieteta, ja havia decidit entrar en un convent. També explica la seva relació amb la seva madrastra, com es va fer càrrec dels seus germans quan aquesta va morir, i les crítiques dels veïns a la seva decisió de deixar el segle.

Després, continua la seva biografia amb l'ingrés al convent de les monges Mínimes i els primers anys a la clausura. Després fa un salt en el temps i es trasllada a l'època en què el pare José Tendero li va ordenar escriure. Llavors els escrits es transformen en un diari espiritual on descriu la situació diària de la seva ànima, que podia ser com ella mateixa referia, fervorosa o amb sequedat. D'aquesta situació de l'ànima derivaven les seves inquietuds i les seves revelacions espirituals. També explica com afrontava els oficis que li eren assignats segons el dia. El llibre finalitza amb nou cartes que va escriure sor Maria del Socorro al pare Tendero entre els anys 1810 i 1812.

Curiosament, i a causa de la rigorosa clausura, no descriu res de la situació política del moment. Recordem que aquest diari va ser escrit entre els anys 1809 i 1813, en plena guerra de la Independència i amb Archidona ocupada per l'exèrcit francès. Només trobem alguna referència de les inquietuds de la reverent mare pels rumors d'una possible intrusió dels francesos a la clausura o fins i tot, d'una possible expulsió de les monges del convent, si bé, pels escrits, sembla que tant convent com la clausura van ser respectats per les tropes invasores.

Borja HIDALGO CALLEJA

LA MARE DE DÉU DE QUERALT. *Resum històric i novena pel Rnd. Joan Santamaria Rovira, beneficiat de la Comunitat de Preveres de Berga. Edició a cura de Ramon Felipó i Oriol.* Barcelona, Llibres de l'Índex, 2015, 126 p.

L'any 2016, es commemorà, amb diversos actes, el primer centenari de la coronació canònica de la Mare de Déu de Queralt, una efemèride religiosa que, al seu moment, fou preparada en el terreny espiritual per un tridu on predicaren els sacerdots berguedans Ramon Huch, Joan Postius (religiós claretia, promotor de la coronació) i el framenor caputxí Frederic de Berga, aquest darrer martiritzat durant la darrera persecució religiosa a Espanya i beatificat a la catedral de Barcelona el dia 21 de novembre de 2015.

El beat Frederic de Berga fou molt devot de la Mare de Déu de Queralt i és, ahora, l'autor d'un magnífic reportatge fotogràfic de les festes de la coronació; unes expressives fotografies que, en part, foren inserides per Mn. Joan Santamaria per tal d'il·lustrar gràficament aquest resum històric sobre santuari de Queralt, que l'any 1928 publicà el Foment de Pietat i reeditat, ara, facsimilament a guisa de commemoració.

En efecte, en el mes de desembre de 2015, i per tal d'incentivar el començ de la commemoració del centenari de la coronació, aquesta monografia de Mn. Santamaria sobre la Mare de Déu de Queralt ha estat reeditada junt un estudi introductor i cura de l'erudit bibliòfil i entusiasta de les tradicions berguedanes, Ramon Felipó, que, en l'apartat introductor d'aquesta reedició ens ofereix les dades biogràfiques essencials de l'autor de la monografia, Mn. Joan Santamaria, sacerdot nascut a Gironella l'any 1888 i traspassat a la ciutat episcopal de Solsona d'any 1967, on des de la seva condició de canonge havia treballat al costat del seu cosí germà, el bisbe Valentí Comellas Santamaria, amb qui compartí, també, inquietuds intel·lectuals i l'afecció a la història (ja que quan Valentí Comellas era vicari a la parròquia de Verdú hi descobrí la partida de baptisme de sant Pere Claver i, en el 1933, essent bisbe de Solsona, aconseguí la restauració canònica del bisbat). En aquest resum històric, el reverend Joan Santamaria hi explica la significació del terme Queralt i n'ofereix la situació geogràfica: «es troba quasi a l'extrem E. de la primera onada muntanyosa de les estribacions pirinenques, amb què es topa venint de la terra plana en direcció al Bergadà, la qual s'estén del Llobregat al Cardoner, i és coneguda amb els noms de Queralt, Tossals de Capolat, Taravil i Busa. El santuari està situat al N. O. de la ciutat de Berga. Les muntanyes del Bergadà, i per consegüent, la de Queralt són filles del segon moviment tectònic dels dos principals que trasbalsaren el terror català. El seu panorama és senzillament immens i d'una grandiositat insospitada»(p. 15-16). Mn. Santamaria en aquesta monografia hi aportà, també, una bella síntesi de la història, vicissituds del santuari i notícies diverses sobre aquesta devoció mariana, al costat del text que elaborà de la «novena en honor de la Mare de Déu de Queralt» (cf. p. 63-115). Felicitem, de cor, el Sr. Ramon Felipó per l'encert que ha tingut en la preparació d'aquesta acurada edició facsimil, commemorativa del centenari de la coronació canònica de la Mare de Déu de Queralt, patrona i protectora de la ciutat de Berga, cerimònia presidida el dia 3 de setembre de 1916 pel nunci apostòlic, Francesco Ragonesi, amb la presència del bisbe de Solsona, llavors Francesc d'Assís Vidal i Barraquer, acompanyat d'altres prelats de l'Església de Catalunya que, una volta acabada la cerimònia, entonaren junt amb el poble fidel el cant dels goigs: «Doneu-nos vostre favor, Verge de Queralt sagrada!».

Valentí SERRA DE MANRESA

Coloma BOADA, Irene BRUGUÉS (ed.) *L'Església a Catalunya durant la Guerra de Successió*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. (Col. Scripta et Documenta, 104) Barcelona 2015, 195 p.

El present llibre és un recull de deu articles més el pròleg que tenen com a origen les jornades *Església a Catalunya durant la Guerra de Successió*, les quals van tenir lloc al MUHBA el dies 5 i 6 de març de 2014 i en paral·lel a l'exposició *Monestirs urbans en temps de guerra. Sant Pere de les Puel·les i Santa Clara de Barcelona, 1691-1718*. Tant l'exposició com les jornades van ser organitzades pel Servei d'Arxius de la Federació Catalana de Monges Benedictines de la qual l'editora Coloma Boada forma part.

Després del pròleg, on Ignasi FERNÁNDEZ TERRICABRAS ens introdueix en les circumstàncies de l'època, Agustí ALCOBERRO, al seu article *L'església catalana i el setge de Barcelona de 1713-1714* ens descriu l'actitud de les diferents jerarquies de l'Església a Catalunya durant el setge final de Barcelona. Contraposa l'actitud tèbia de la majoria dels bisbes a l'actitud ferma de bona part del clergat i dels ordes mendicants a favor de la resistència a ultrança. Continua amb aquesta descripció general del clero Rosa M. ALABRÚS al seu article *Clergat i compromís polític a la guerra de successió*. Hi descriu les diferents actituds del clergat enfront la guerra, analitza les causes que van portar part del clergat a fer costat a l'Arxiduc i analitza la repressió contra els religiosos austriacistes.

Neus BALLVÉ, en canvi, fa una aproximació a la vida del clero austriacista analitzant un cas concret. A l'article que signa *Entre l'Església i l'exili: el paper polític de Llorenç Tomàs i Costa (1164-1738)* analitza la vida d'aquest clergue nascut a la Seu d'Urgell i que va acumular càrrecs a la cort barcelonesa de l'arxiduc Carles d'Àustria.

Els articles *Implicació política i militar de frares cavallers santjoanistes catalans de l'orde de Malta en la guerra de Successió, (1702-1714)* de Francesc AMORÓS GONELL, *Els escolapis durant la guerra de Successió* de Joan FLORENSA PARÉS i *El Carmel descalç en guerra. La província de Sant Josep de Catalunya en la guerra de Successió*, de Mercè GRAS CASANOVAS, fan una aproximació a la situació d'alguns ordes religiosos durant la guerra. Al primer article, que parla de l'orde de Malta, l'autor ens parla de la difícil situació que va viure el gran mestre de La Valletta, el català Ramon de Perellós i Rocafull, el qual davant les grans potències que s'enfrontaven, va intentar una neutralitat per evitar l'atac a l'illa dels cavallers. També parla de la divisió entre els cavallers, que van optar per una opció o una altra o el problema de les castellanies en què es dividia Catalunya, una en mans dels borbònics i l'altra en mans dels austriacistes. En el segon article, que versa sobre els escolapis, l'autor hi reconeix la seva escassa implantació a Catalunya en aquest anys i ens fa un recorregut sobre el que va passar als llocs on eren establerts. En el tercer article, sobre el Carmel Descalç, l'autora insisteix en el compromís polític de la majoria dels membres de l'orde a Catalunya a favor de l'arxiduc Carles. Hi descriu, per exemple, la destrucció del convent de Tortosa i l'exili dels seus membres, o el problema que va comportar el fet que el provincial de l'orde a Espanya fou borbònic.

La vida parroquial durant aquest anys es centra a la parròquia de Santa Maria del Pi de Barcelona, amb els articles *La funció de la parròquia com a centre i nexa social a la ciutat assetjada*, de Jordi SACASAS SEGURA, i *L'art assetjat. Santa Maria del Pi 1714*, on es descriuen els estralls de la guerra que va sofrir el temple, l'actitud del clergat i dels veïns de la parròquia durant la guerra i la repressió que van sofrir els partidaris de l'Arxiduc.

Finalment, la clausura femenina es centra en els exemples dels monestirs de Valldonzella, Santa Clara i Sant Pere de les Puel·les. A l'article *Com patiren la guerra de Successió les monges de Santa Maria de Valldonzella? Vida i posicionament polític de les monges i els seus familiars*, Margarida GÜELL BARÓ i Antoni ALBACETE GASCÓN hi fan un repàs del vincles familiars austriacistes de les monges d'aquest monestirs per després citar documents on expliquen que les monges van abandonar Barcelona al darrer setge. Irene BRUGUÉS, al seu article *Els monestirs de benedictines*

de Barcelona al tombant del segles XVII-XVIII a través dels seus arxius, ens parla de la destrucció que van sofrir dels monestirs de Sant Pere de les Puel·les i Santa Clara durant l'assalt final del setge. Les monges de Santa Clara van haver d'abandonar el seu monestir per instal·lar-se a l'antic palau Reial, l'actual saló del Tinell.

Borja HIDALGO CALLEJA

Pedro RIQUELME OLIVA (ed.), *Escritos de Fray Junípero Serra. Edición preparada y publicada por Salustiano Vicedo OFM. Petra (Mallorca) 1984. Nueva edición* (Publicaciones del Instituto Teológico de Murcia. Serie Mayor, 64). Murcia, Editorial Espigas, 2015, 883 p.

El 23 setembre de 2015, el papa Francesc, a Washington, canonitzà solemnement el framenor mallorquí fra Juníper (Miquel-Josep Serra i Ferrer, 1713-1784), zelós missioner i un dels pares dels Estats Units d'Amèrica. Des de l'any 1931 hi ha entronitzada la seva estàtua al Capitoli de Washington. Pel que fa a l'obra escrita de Juníper Serra, l'any 1984, en l'escaiença del bicentenari del seu traspàs, esdevingut a Monterrey, fou editada per primera vegada, a la població mallorquina de Petra, l'epistolari complet i els escrits juniperians, una edició que fou compilada a cura del framenor Salustiano Vicedo, i que comptà amb una introducció històrica a càrrec de Fr. Jacinto Fernández-Largo. Fou estampada en quatre volums i aquesta edició esdevingué una valuosa contribució a la beatificació de Juníper Serra, tinguda a Roma l'any 1988 sota el pontificat de Joan Pau II. No fa gaire, en l'escaiença de la canonització de Juníper Serra, i des del centre d'estudi teològics de Múrcia, sota el guiatge de Pedro Riquelme, s'ha revisat l'edició suara esmentada que havia enllestit el pare Vicedo i ha estat presentada aplegada en un únic volum però, malauradament, mancada d'un índex de noms i de llocs que l'haurien fet molt més útil i manejable.

En l'obra que ressenyem, s'hi editen 228 cartes i informes signats per Juníper Serra que, amb una extensa cronologia, van des de les cartes de comiat, quan el futur sant s'embarcà a Cadis amb les cartes d'arribada a Veracruz, adreçades a la seva família i amics de Mallorca, sobretot les dirigides al pare Francesc Serra, ofm (Cadis, 20 d'agost de 1749 i Veracruz, 14 de desembre de 1749), ambdues escrites en mallorquí; i també les adreçades al seu nebot, el caputxí Miquel de Petra, escrites en castellà, per tal de ser llegides a la seva família (Mèxic, 29 de setembre de 1758 i 4 agost 1773); uns importants textos epistolars conservats a l'Arxiu Provincial dels Caputxins, a Sarrià (Barcelona), els quals foren donats a conèixer, per primera vegada, l'any 1913 per Mn. Francesc Torrents i que cronològicament comprenen les cartes editades fins a la darrera que escriví el sant, adreçada al pare Juan Sancho (Monterrey, 6 d'agost de 1784), tramesa poc abans del seu traspàs, on Juníper Serra fa esment de l'arribada d'uns vaixells (però no pas de les cartes que esperava!) i que, atesa la manca de missioners, llavors es remorejava que, molt possiblement, els dominics podrien substituir els franciscans a les missions de Califòrnia (aquest text es conserva a la «Biblioteca Nacional de México» i el trobem editat a les pàgines 792-795).

El conjunt d'aquests textos epistolars, ara novament editats, tenen un enorme

interès per a poder reeixir en una anàlisi detallada i aprofundida sobre l'acció i de les dificultats de la tasca missionera a l'Amèrica colonial on, malauradament, es produïren tota mena d'abusos, especialment protagonitzats pels escamots militars a l'Alta Califòrnia; uns excessos i abusos que no foren pas silenciats per Sant Juníper. A tall de mostra, en un informe que adreçà des de Mèxic al Virrei, el missioner mallorquí li denunciava que: «La muchedumbre de soldados (que con uno o dos arrieros passavan de veinte hombres) *ociosa*, porque desde luego se negaron a todo trabajo; *aburrida* y malcontenta [...] Solían ir por la mañana seis o más soldados, con licencia del cabo o sin ella, a caballo; ivan a las rancherías ahunque muchas leguas distantes; y quando hombres y mujeres al descubrirlos, arrancavan a correr, se valían de la habilidad que tienen de coger con el cabestro a lazo una vaca o una mula, y assí lazavan a las indias para cebo de su desenfadada luxúria; y por ocasión de procurar defenderlas los indios varones, mataron con balazos a varios» (Mèxic, 21 de maig de 1773, cf. p. 307-308). A més, els missioners experimentaren, en el terreny existencial, un fortíssim xoc cultural que els exigí tota mena d'esforços per tal de desterrar la bruixeria i altres pràctiques idolàtriques entre els indígenes i els colons, a més del notable esforç per aprendre la llengua dels nadius: «Todos los ministros gimen y gemimos las vexaciones, trabajos y atrasos que tenemos que aguantar; pero ninguno desea ni piensa salir de su misión [...] Si aquí no son ya todos christianos, es a mi entender por sólo la falta del idioma; trabajo que no me ha venido de nuevo [...] y hasta que alguno de acá aprendiese el castellano, era preciso pasase algún tiempo» (carta a Fr. Francesc Palou, datada a Monterrey el 18 d'agost de 1772, i editada a les pàgines 263-266). I, pel que fa a la bruixeria, en un informe que Sant Juníper adreçà als inquisidors de la ciutat de Mèxic, des de Xalpán el dia primer de setembre de 1752, assenyala fets evidents de bruixeria a les missions de Sierra Gorda: «hay varias personas [...] entregadas a los detestabilísimos y enormes delictos de hechiserías, bruxerías, adoración de los demonios y pacto con ellos [...] expreso nominadamente a cierta Melchora de los Reyes Acosta, mulata casada, vezina de dicha misión, delaciones que parecen fidedignas cerca el assumpto [...] suelen juntarse en una cueva de un zerro cerca de un rancho nombrado el Saucillo centro de dichas misiones, en donde adoran y sacrifican a los demonios» (cf. p. 154-155). En fi, en aquest epistolari trobem una mina de dades i notícies d'enorme interès i detallisme que poden ajudar a una comprensió més profunda de les dificultats i reptes de l'acció missionera «ad gentes» en terres d'ultramar durant el període colonial.

Valentí SERRA DE MANRESA

ALFREDO DI NAPOLI, *Valeriano Magni da Milano e la riforma ecclesiastica in Boemia attraverso la corrispondenza della Congregazione de Propaganda Fide (1626-1651)*. Presentazione di Costanzo CARGNONI Milano, Edizioni Biblioteca Francescana, 2015, 522 p.

Estudio sobre el alcance de la acción pastoral y reformista del capuchino de origen milanés Fr. Valeriano Magni (1586-1661) al servicio del arzobispo de Praga, cardenal Ernst A. von Harrach (†1667), en el marco de la provincia capuchina bohemio-

austriaca a partir de los textos epistolares conservados en el archivo histórico de la Congregación de «Propaganda Fide» (años 1626-1651) en que muestran el desarrollo de la política eclesiástica después del tratado de Westfalia (1648) para reinstaurar el catolicismo los territorios de la Europa Central a través de la predicación, en buena parte confiada a los menores capuchinos entre quienes destacan algunos predicadores apostólicos, de gran talante, como es el caso de Fr. Valeriano de Milán. Este religioso procuró asegurar los frutos de la predicación contribuyendo a la creación de nuevos obispados y estructurando centros de formación para el clero en que se exigía una gran disciplina en la forma de vida de los eclesiásticos para mantener su autoridad y prestigio ante las demandas de los protestantes, ya que la metodología pastoral de Fr. Valeriano Magni de Milán no eran las disputas o controversias doctrinales con los protestantes, sino la persuasión y el diálogo realizado desde la caridad (cf. p. 218-219: *Modo di praticare la Riforma nel Regno di Bohemia, anno 1627*).

En la segunda parte del libro se ofrece un valioso y extenso apéndice documental (cf. p. 245-437) en que se edita, con algunas anotaciones críticas, la correspondencia del capuchino Valeriano Magni con la congregación de Propaganda Fide durante los años 1626-1651, con documentos complementarios sobre el tema, como los decretos de dicha Congregación romana sobre la cuestión de los bienes eclesiásticos en Bohemia (29 noviembre 1628). Complementariamente se ofrece una selección de grabados, la relación ordenada de fuentes y bibliografía y un índice onomástico de enorme utilidad para los investigadores. Obra de gran interés para los estudiosos de la contrarreforma.

Valentí SERRA DE MANRESA

José-Antonio LINAGE CONDE, *El Hospital de Sepúlveda y la Cofradía de la Cruz*.

Prólogo de Adela Tarifa y Epílogo de Francisco Fuentenebro. Zaragoza, Cometa S.A, 2016, 460 p.

El autor, natural de la villa de Sepúlveda, dedica esta obra a la memoria del médico de la población D. Tiburcio Alonso Ortega y en ella, a los otros médicos que hubo en la localidad. Nos da la historia del único hospital que hubo en Sepúlveda en los últimos cuatro siglos, donde se acogía a los hermanos de la Cofradía de la Cruz, que lo administraba, y a los enfermos pobres, especialmente en su última enfermedad. Para esta obra se ha servido de la documentación existente en los archivos sepulvedanos, donde se encuentran fuentes documentales inéditas del Hospital de la Cruz, que ilustra con 892 notas referenciales. El resultado es una obra de obligada referencia para Sepúlveda y sobre todo para su hospital y cofradía, y aún para el conocimiento del funcionamiento de los hospitales de pobres de la época. Con mucho amor a su villa natal, D. José-Antonio Linage —el más grande historiador viviente y universal de los benedictinos— aborda el tema de la hospitalidad en el pasado con sus temas concomitantes sobre la pobreza y la marginalidad, así como la importancia de las hermandades y cofradías de socorros mutuos para atender a los enfermos y ancianos pobres, sobre todo en su última enfermedad, muerte, entierro y sufragios, que reflejan la mentalidad de la época, cuyos rituales litúrgicos cristianos envolvían toda la existencia

humana, lo mismo en los momentos dolorosos que en las fiestas en los siglos XVII-XIX hasta que la beneficencia cristiana comenzó a ser substituida por la acción social del Estado. Con la historia del Hospital sepulvedano va incluida la de su Cofradía de la Cruz, que fue la que atendió el hospital todo el tiempo de su existencia, así como a sus propios asociados y expósitos, enfermos, peregrinos y marginados. Esto se ve claramente por el gran apéndice documental del libro, que recoge hasta 417 documentos y extractos (1638-1950) (p. 189-453), donde podemos ver las conmemoraciones anuales por los hermanos difuntos y otros, la lista de sus abades legos, mayordomos y sacerdotes, además de sus ordenanzas, juntas, acuerdos, inventarios, cuentas, censos, arrendamientos, ventas, nombramiento de oficiales, donaciones, cartas, reparaciones, salarios, visitas eclesiásticas, capellanía, misas y los enterramientos, memorias y sufragios por los difuntos, etc. Se trata pues de un estudio paciente, exhaustivo y seguro sobre el dicho Hospital y su Cofradía de la Cruz. La obra, que tiene el valor de una tesis doctoral, recrea perfectamente situaciones y sensibilidades de otros tiempos, hoy difíciles de imaginar. Y si alguien tan meticuloso o perfeccionista encontrara alguna laguna, sepa que sin duda es por falta de documentación. Cosa nada de extrañar, dado que la historia no es una simple resurrección del pasado, sino una especie de puzle necesitado de una paciente reconstrucción, en la cual siempre faltan piezas, algunas quizás importantes. Pero nosotros, una vez más, felicitamos cordialmente al autor de esta obra, y amigo, por su indiscutible paciencia benedictina, por su amor a su patria y a todo lo relacionado con ella, y por la maestría, minuciosidad y exhaustividad a que nos tiene acostumbrados en todo lo que escribe.

E. ZARAGOZA

Apuntes históricos sobre la villa de Chert, Benicarló, Onada edicions, 2016, 519 p.

Se trata de la publicación de los apuntes históricos de la villa de Chert (provincia de Castellón y obispado de Tortosa), un manuscrito inédito del presbítero e historiador José Arasa Barberá (Santa Bárbara 1876-Vinaròs 1936). Este sacerdote, que escribió la historia de otros pueblos de la provincia y fue asesinado durante la última guerra civil española, también fue párroco de Chert (1903-1905). Dejó este manuscrito que ahora se ha recuperado y publicado en su homenaje, merced a la labor de los profesores Mª Milagros Cárcel Ortí y Juan Antonio Mico Navarro, así como José Meseguer Carbó, autor del estudio introductorio, y Vicent Pons, que lo prologa. En este volumen se recoge la vida y obra del P. Arasa –de la que se sirvió otro cura, Miguel Segarra, para confeccionar su *Historia eclesiástica de Chert* (1949)–, juntamente con un recorrido por los archivos de Chert. El texto se divide en trece capítulos, en los cuales se describen su contenido, que comienza con las culturas anteriores a la cristiana, fabulosos datos del mito árabe y los luego los hitos históricos del pueblo de Chert con la historiografía positivista sobre la villa y la parroquia, su toponimia histórica y datos demográficos, todo ello sacado de fuentes escritas en latín, catalán y castellano (siglos XIV-XVIII), así como el pensamiento lingüístico del siglo XIX. Sigue un elenco de fuentes y bibliografía temática sobre la situación geográfica de la villa,

su agricultura e industria, su paso a la orden de San Juan de Jerusalén, sus funcionarios públicos y, luego de la desaparición de los templarios, su paso a la Orden Militar de Montesa, con la relación de su grandes maestros y lugartenientes y sus alcaides del castillo de San Jorge de Alfama. Asimismo se refiere las etapas de la construcción de su iglesia parroquial, el catálogo de sus párrocos, clérigos, beneficiados y beneficios, aportando la lista y extractos de las visitas pastorales, además de sus cofradías y síndicos, su relación eclesiástica con el obispado de Tortosa y la relación de los libros sacramentales, los legados testamentarios, capítulos matrimoniales, con excursos sobre la ermita de San Vicente Ferrer y la influyente familia de los Calduch–Feliu de Chert. Y se dan algunas noticias de otros pueblos vecinos, finalizando con los índice onomásticos de antropónimos y topónimos. De manera que tenemos que felicitarnos por la recuperación de este manuscrito, propiciada por el Ayuntamiento de Chert, así como por el trabajo de los que colaborando en este volumen, han recuperado el patrimonio histórico y documental de la historia de Chert.

E. ZARAGOZA

Diversorum rerum, Núm. 11 (Ourense 2016) 264 p.

Este anuario de estudios históricos de los archivos eclesiásticos de Ourense y de la asociación de Amigos de la Catedral de Ourense, aporta los siguientes trabajos interesantes para la historia eclesiástica de Galicia, a saber: Sobre los primeros obispos de Ourense y de Oviedo (909-991), sobre las tensas relaciones entre el sacerdote Basilio Álvarez y el obispo Eustaquio Ilundain (1914-1915); otro trabajo sobre el funcionamiento del cabildo catedralicio de Ourense (1788-1808), así como sobre la parroquia de Meside, además de la historia del pequeño monasterio de San Martín de Grau y el Priorologio del monasterio benedictino de Santa Cristina de Ribas de Sil (1738-1835), al que sigue la biografía de D. Francisco Ruiz de Castro, Conde de Lemos, que se hizo benedictino en Sahagún con el nombre de fray Agustín de Castro. Luego se aportan unos fragmentos musicales hallados en el archivo histórico diocesano de Ourense, la relación de las reformas interiores del Seminario Diocesano de Ourense entre 1905 y 1908), y una relación de la saga de los médicos Guadalupe. A continuación se reseñan cuatro tesis doctorales sobre aspectos históricos de la catedral de Ourense, a saber: los minutarios notariales de Estebo Pérez, los libros de notas de Juan de Ramuín y la colección documental del siglo XIV del Archivo de la Catedral de Ourense. Siguen diversas notas biográficas y la crónica de las actividades anuales (2015) de la Asociación de Amigos de la Catedral de Ourense. En resumen, se trata de una buena aportación a la historia eclesiástica de Galicia, singularmente de la diócesis de Ourense.

E. ZARAGOZA

Josep ALANYÀ I ROIG, *La Disputa Cristològica de Tortosa. Història i Actes 1413-1415*. Tortosa, Capítol Catedral de Santa Maria-Ajuntament de Tortosa, 2016, 830 p.

La Disputa Cristològica de Tortosa fue convocada por el papa Benedicto XIII en agosto de 1412, pero a petición de los judíos su celebración fue aplazada hasta enero de 1413. Esta Disputa (celebrada en la catedral tortosense y la sesión conclusiva en la iglesia de Sant Mateu del Maestrat) fue concebida como un ejercicio de adoctrinamiento para la comunidad judaica a través de la predicación de San Vicente Ferrer y, sobretudo, con las aportaciones apologéticas de Jerónimo de Santa Fe, judío converso, médico personal del papa Luna y principal protagonista de la Disputa de Tortosa. En el debate doctrinal se insistió en que todas las expectativas y profecías mesiánicas tenían su cumplimiento en la persona de Jesús de Nazaret, tal como lo probarían los propios escritos aceptados por la comunidad judía (Talmud, Targum y Midrashim).

Como consecuencia de la Disputa de Tortosa se impuso la prohibición y la retirada de todos los ejemplares del Talmud, junto con la obligación de asistir los judíos a diversas predicaciones a lo largo del año; no obstante se determinaba que la comunidad judía fuese tratada con benevolencia, según la voluntad expresada por Benedicto XIII –el papa Luna– en el texto de la bula *Etsi doctoris gentium* (11 mayo 1415; cf. p. 714-727), pero tan sólo cuatro años después de la publicación de la bula, en 1419, la población judía de Tortosa se había reducido significativamente ya que la situación creada después de la Disputa les era desfavorable .

El Dr. Josep Alanyà, canónigo archivero de la catedral de Tortosa, además de analizar en su obra el conjunto de fuentes documentales que están a la base de la monografía (principalmente las conservadas en el Archivo Secreto Vaticano, la Biblioteca del Monasterio de El Escorial y en el Archivo Capitular de la Catedral de Girona), subraya que el manuscrito de la Disputa de Tortosa conservado en el monasterio de El Escorial (Ms. I-S-10) es el más completo (y lujoso!) de todas las copias latinas conservadas de dicha Disputa (cf., *Hieronimi de Sancta Fide medici Benedicti XIII, Processus rerum et tractatum et quaestionum 401, qui in Conventu Hispaniae Rabbiorum ex una parte ac Catholicorum ex alia ad convincendos iudeos de adventu Messiae, factus anno 1413. Codex originalis*). El Dr. Alanyà en su estudio nos ofrece la edición de las actas latinas de las 69 sesiones de la Disputa (del 7 de febrero de 1413 al 13 de noviembre de 1414; ver páginas 211-714), precedido con un estudio de las vías de argumentación de la Disputa de Tortosa seguidas por Jerónimo de Santa Fe y por San Vicente Ferrer, donde presentaban la persona de Jesucristo como Mesías enviado por Dios Padre para dar al Mundo una nueva Ley, avalando su acción mesiánica con milagros y prodigios. Concluimos la reseña destacando el gran valor de las aportaciones de esta monografía al estudio de las controversias religiosas europeas en la Baja Edad Media.

Valentí SERRA DE MANRESA

CARME BATLLE I GALLART, *L'aljama de la Seu d'Urgell medieval. Una comunitat jueva del Pirineu català*, Col·lecció Bofarull, núm. 25, Rafael Dalmau, Editor: Barcelona, 2016, 246 p, amb tres plànols.

Carme Batlle i Gallart, professora d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona, especialista en la història urbana a Catalunya, especialment de Barcelona i, per la seva vinculació vital, de la Seu d'Urgell medieval, que coneix a bastament els fons dels arxius catalans, col·laboradora infatigable de la revista *Urgellia*, ens presenta l'aljama de la Seu d'Urgell, objectiu de la seva recerca des dels orígens fins a l'expulsió de 1492, en una ciutat petita, més aviat tancada i punt de comunicacions difícils sota el domini d'un senyor eclesiàstic, el bisbe de la Seu, fent ús sobretot de la documentació notarial de la catedral, l'Arxiu Capitular d'Urgell (ACU), en què predomina la informació sobre moviments de diners tant de jueus com de cristians.

Carme Batlle comença amb una introducció a la història de l'aljama urgellesa (p. 13-29), on presenta la ciutat on es desenvolupa l'aljama, mitjan segle XIII, amb mil habitants i escaig, rural i menestral, cruïlla de negocis, centre de serveis de la comarca natural denominada l'Urgellet, lloc de mercat i fires, i lloc d'enfrontaments entre senyors i els bisbes. En mig de tanta escassetat i inseguretat, un recurs antic era recórrer al crèdit, l'activitat dels jueus, negoci decisiu, relacionat amb l'extensió de l'economia monetària. La Seu d'Urgell esdevingué aviat la seu d'una aljama hebrea, la qual representà un tresor per al rei o per al senyor del lloc. Carme Batlle s'endinsa en una interpretació dels documents notariais referents a les famílies i els mitjans de vida. Al seu costat, els drapers i els mercaders, veritable oligarquia. Cal dir que els jueus actuaven especialment dins el propi radi d'acció i sembla que ho feien per famílies. Hi havia alguns trasllats de residència per a evitar el pagament de taxes o per algun problema concret. També eren freqüents les relacions amb coreligionaris d'altres poblacions, però era excepcional la seva relació amb Barcelona.

Hom no pot oblidar, per a entendre aquesta comunitat jueva, ni cap altra, l'antisemitisme medieval (p. 31-40). Carme Batlle no deixa de banda la mentalitat antisemita molt estesa a l'Edat Mitjana, que també va afectar la població urgellesa en diverses tongades. Període difícil per a la convivència agreujat per la carestia i la fam amb la conseqüència de l'endeutament de molts urgellesos per a sobreviure.

Situat el context, Carmen Batlle s'endinsa en la història de l'aljama urgellenca amb el capítol titulat *Els primers jueus de la Seu d'Urgell* (p. 41-58). Els jueus són documentats per primera vegada a la Seu mitjan segle XIII, sent el seu creixement espectacular el segle XIV. La procedència dels nou vinguts és França amb la primera expulsió de 1182. L'any 1303, té lloc el segon episodi d'expulsió de jueus. Unes deu famílies, vingudes pel camí de la Cerdanya, s'establiren amb permís del bisbe. La principal de les seves activitats va ser el negoci dels préstecs amb els capitals aportats i arribaren a ser propietaris d'algunes cases i d'horts i vinyes. Aquest procés continuaria amb les grans expulsions dels anys 1306, 1315, 1322 i 1394.

La relació amb les poblacions que els havien acollit fou constatat. Els negocis basats en el tràfic del diner es desenvoluparen en un context favorable a causa de la legislació del rei Jaume II: l'estatut o constitució d'Osca sobre la usura dels jueus del 1307, vigent a tots els dominis del reialme de la corona fins la fi del segle XIV.

Tot seguit Carme Batlle examina la primera família jueva coneguda a la Seu:

Simó, el seu fill Jacob i la seva esposa Comtessa, dedicats als préstecs a la menuda i a curt termini, dels quals hi ha constància des de 1255, present a mercats i fires i dedicat també al tràfic amb verema. Jacob i la seva família suscitaven interès entre els seus veïns, però també malvolença envers les activitats de Jacob. L'estudi d'aquesta família permet a l'autora exposar, en matèria de justícia, el procediment judicial en matèria econòmica, el qual procediment es regia per les disposicions legals del dret civil, per bé que en cas de ferides i homicidis tot era més complicat. En tots dos procediments la intervenció del rei es produïa en darrera instància.

Seguidament, Carme Batlle s'endinsa en el desenvolupament de l'aljama urgellesa (p. 59-77). L'aljama creix amb la presència d'altres jueus vinguts de la Borgonya, que fugien de la persecució francesa en un moment de prosperitat de la Seu. S'instal·laren a la Seu el jueu Salomó d'Agen, casat amb Mariona; un de Lunel, els Cohen, els Maseres, Gràcia, vídua de Logar, Benet de l'Oli i d'altres, amb atenció especial a Benleveina Borgonyó, personatge de prestigi dins l'aljama, i a Isaac Borgonyó, fill, col·laborador i continuador.

Els protocols notariaus permeten presentar una demografia formada per una desena de famílies. Els primers anys del segle XIV vivien en mig de veïns cristians i ja en el segle XV s'agruparan en l'anomenat *carrer dels jueus*. Comunitat petita amb sinagoga-escola: casa del rabí Elies Bedoz. S'hi destaca Salomó, autor d'un comentari filosòfic a Averrois, i d'Isaacs Eli-ahu ha-Kohén, autor d'un comentari bíblic. En l'aljama, cosa imprescindible, hi havia un forn, un escorxador, vi juïc, cementiri. No mancaven oficis diversos: sastre, argenters, pelleter, bossor o pergaminer, corredor d'orella, courer, etc. Tots en una comunitat d'una quinzena de famílies i unes setanta persones en els seus bons temps.

Arnau de Llordà o Llordat (1326-1341), amb el privilegi o carta de franquesa de 31 de març de 1327 (p. 69-77), va posar sota la seva especial custòdia, salvaguarda i protecció els jueus: qualsevol deutor de la seva terra els havia de pagar el seu deute. Calia, en cas de fer justícia, un testimoni, fos jueu o cristià, fidedigne, i els reconegué les mateixes llibertats que ja tenien els jueus de ciutats més grans com Lleida i Barcelona, confirmà les franqueses i els privilegis que ja els havien concedit els seus predecessors i manà als seus oficials que ho complissin i ho fessin complir a la ciutat i dins dels seus termes.

Els Bedoz foren una família preeminent, una de les més importants de l'aljama de la Seu, de la qual se'ns dona l'arbre genealògic, per la seva activitat com a banquers, la seva riquesa i el seu paper destacat dins la comunitat (p. 77-108). La casa cal imaginar-la bastant gran i acomplint les funcions d'habitatge i de sinagoga-escola. L'inventari manifesta la categoria social i la cultura d'Elies i del seu fill Astruc, signe inequívoc de distinció d'un mestre o rabí. Posseïa la biblioteca rabínica bàsica, formada durant anys per adquisicions o còpies. Posseïa en total 28 volums: el Talmud, la Mishnà, la Guemarà, obres de música, llibres de medicina, etc. El negoci dels préstecs fou una activitat notable dels Bedoz, tant en numerari com en blat o verema. Un altre negoci fou la venda de roba. Sotslam o Sullam Bonissac, sogre d'Astruc Bedoz i molt vinculat a aquest, negociant de categoria, dedicat, i també la seva dona, al préstec de diners, de gra i de verema.

La família Maseres (p. 109-140) foren un important llinatge urgellès d'origen conegut: Maseres poble del Llenguadoc, del qual se'ns dona una quadre genealògic.

S'hi destaquen Astruc, metge; el seu germà Isaac, també metge, i l'esposa Bonadona. Tenien un bon nivell cultural i mantingueren sempre el negoci a un ritme constant, cosa que els permeté disposar de diversos col·laboradors com a mestres d'infants, que foren després continuadors dels negocis de la família, centrats en la venda a crèdit de bestiar, de gra, de verema, de recipients per a guardar el vi. Els primers negocis coneguts són datats l'any 1316 i arriben fins l'any 1338. Bonadona, vidua de Maseres, tutora, curadora i governadora dels fills i dels seus béns, fou també prestadora. I també la filla. La seva filla, vídua, també féu negocis. La seva tasca: recuperar les sumes prestades pel seu marit.

Una altra de les famílies de l'aljama de la Seu, de la qual Carme Batlle reconstrueix l'arbre genealògic, són els Cohen, també prestadors. (p. 140-148). Un membre de la família, Mossé Abraham Cohen, va ser objecte d'un segrest per saltejadors de camins, en concret Bernat de Castellarnau, membre de la petita noblesa rural de la comarca.

L'autora no oblida, a més, els residents encara no domiciliats. Una certa mobilitat amb intercanvis entre la Seu i el poblet més proper, Castellciutat, que no pertanyia al bisbe d'Urgell, caracteritza aquesta comunitat. A més a més, la reiterada presència de jueus forasters a la Seu per la seva relació familiar o de negocis amb els jueus urgellesos, permet a Carme Batlle fer-nos conèixer el lloc on s'havien establert.

No mancaren les dificultats i els riscos soferts pels jueus en el desenvolupament dels negocis (p. 167-182): els morosos, la recuperació diferida dels préstecs fins a la mort del deutor, els atacs de saltejadors de camins a l'empara de nobles, els segrestos de jueus, els drets de marca, les apel·lacions dels eclesiàstics a les seves pròpies autoritats, etc. En el privilegi de 1327 concedit pel bisbe de la Seu, s'hi aprecien algunes solucions donades per l'autoritat als problemes plantejats als jueus que es trobaven amb dificultats en l'exercici de la seva poc valorada professió. Cal destacar la importància de l'instrument públic fet pel notari, les penyores, els interessos, la data de devolució dels préstecs, els problemes amb la justícia, que no sempre eren econòmics, la pèrdua de l'arrendament de les rendes senyorials en benefici dels drapers cristians, etc. Més encara, l'epidèmia delmà la població de la Seu d'Urgell, durant l'estiu fatídic de 1348. Afectà tota la població: laics, eclesiàstics i també els jueus. En anys posteriors es produí un redreç de l'aljama, afavorit per Pere el Cerimoniós. Per altra banda, superada l'epidèmia, i per l'interès del bisbe fra Hug Desbac (1351-1361), arribà la reconstrucció amb la concessió perpètua de l'establiment de famílies o casades hebrees. A la Seu, la revifada de la jueria fou un fet positiu, però no sense dificultats.

La pràctica mèdica d'alguns membres, homes i dones, de la comunitat jueva assolí un alt nivell i gran fama, malgrat l'oposició de l'Església (183-197). Eren cridats a consulta pel batlle urgellès i el veguer de les valls d'Andorra, també pels habitants de la Seu i pels andorrans. Carme Batlle destaca mestre Deuloguard Bonió. La descripció de l'inventari dels seus béns possibilita conèixer com vivia un membre benestant de l'aljama, és a dir, un mestre físic: la casa, les seves estances, la il·luminació, els mobles, etc.

A més del privilegi de 1327, ja esmentat, tenim confirmació de tots els privilegis atorgats, abans i després, i també de totes les llibertats, els usatges i els costums pels quals es regia l'aljama (p. 197-200). Cal destacar, tanmateix, el fet que en trobar-se a la Seu el bisbe Galceran de Vilanova (1388-1415), acudiren a la seva presència tres

jueus representants de tota l'aljama (Deuslosalv Mossé, el sastre Dolcet Gallipapa i Maimó Alisbili) per tal de demanar al bisbe que es dignés confirmar els privilegis, cosa que feu: lloà, aprovà, ratificà, homologà i confirmà tots els privilegis d'immunitat, franquesa i llibertat de l'aljama, els donà validesa perpetua, i ho completà encara amb unes altres mercès favorables al comerç i a la construcció d'una nova sinagoga. A més a més, les altres concessions del bisbe Galceran, en especial la referent al comerç, tingueren molta importància. L'ajut episcopal donà resultats excel·lents en l'activitat dels jueus prestadors.

Hi ha notícia de l'any 1381 de la vella sinagoga situada a la casa de mestre Deulosalv. La comunitat jueva de la Seu disposà d'una nova sinagoga per concessió episcopal, les obres de la qual començaren el mes de maig de 1391. Se sap que l'any 1395 existia i rebia deixes. Hom hi feu obres de conservació l'any 1411. El nou edifici, pel que fa a les mides, coincideixen més o menys amb les d'altres sinagogues, com les de Tàrraga i Xàtiva. Disposava de pati, micvé o piscina ritual, cor per a les dones. Estava situada al bell mig de la població.

L'esclat de violència general contra els jueus també repercutí i es notà als Pirineus (p. 207-212). Molt jueus se salvaren perquè es refugiaren en poblacions senyoriales o a les terres dels comtes de Prades i de Cardona, als qual rei instà a acollir-los. Cal pensar que molts jueus urgellesos atacats i obligats a convertir-se varen sobreviure. A més a més, els urgellesos van atacar els seus veïns hebreus abans de dirigir-se armats a liquidar els jueus de Puigcerdà. El rei Joan actuà aquí com ho havia fet a Barcelona i altres ciutats. Sabem qui eren els urgellesos denunciats o inculpats d'aquest delictes o excessos, dels qual Carme Batlle en dóna el llistat, els qual foren acusats d'anar contra les constitucions generals de Catalunya.

L'any 1408 s'inicia la predicació de Vicenç Ferrer. La influència de les idees i els sermons antijudaics del predicador en la política del papa Benet XIII fou decisiva: donà el cop decisiu perquè moltes aljames desapareguessin (p. 213-220). Entre els anys 1413 i 1414 es produí la Disputa de Tortosa, al final de la qual es promulgà la constitució apostòlica «Etsi doctoris Gentium». A partir d'aquí la situació de les aljames esdevingué insostenible. A això, cal afegir-hi la difícil situació econòmica i les forçades conversions al cristianisme. Tot plegat motivà que alguns jueus fugissin.

El dia 5 d'octubre de 1422, el bisbe Francesc de Tovià (1416-1436) inicià una nova persecució contra la petita aljama urgellesa decretant la separació entre jueus i cristians, actuant contra el conversos ficticis, atacant els jueus mateixos en llurs pràctiques i costums. Tot indica que tornava a funcionar la vida normal a les aljames centrades en la sinagoga escola. La part més dura del decret era l'estricta separació de les dues comunitats mitjançant la formació d'un barri jueu. La conseqüència de tot plegat va ser la decadència i desaparició de l'aljama urgellesa. (p. 227-230). A més a més, cal afegir l'aspecte financer: el crèdit usurari reculà davant l'augment dels altres sistemes utilitzats pels cristians: la constitució de rendes vitalícies i perpètuas.

Els anys quaranta del segle xv es produí la decadència general de la ciutat amb la desaparició gairebé total de la comunitat jueva, per la qual cosa no calgué arribar a l'expulsió general decretada pels reis Ferran i Isabel.

Cal dir que la qualitat d'aquesta monografia sobre l'aljama de la Seu d'Urgell medieval és avalada per una excel·lent metodologia, de la qual són testimonis altres diverses obres històriques de les quals Carme Batlle és autora. Les fonts històriques

escorcollades amb paciència i constància corroboren la qualitat del llibre, avalat, a més a més, pel domini de la bibliografia i una excel·lent metodologia.

Josep HERNANDO

Antoni SIMON TARRÉS, *Llengua i política a la Catalunya del segle XVII. Alexandre Ros i Gomar (1604-1656)*. Catarroja, Editorial Afers, 2016, 184 p.

En esta monografía se analiza la relación entre política y lengua en la Cataluña del siglo XVII, especialmente en las décadas entorno de la famosa «Guerra dels Segadors» (1640). En la primera parte de la monografía el autor examina las conexiones entre poder, lengua y nación, cuando chocaron las tendencias absolutistas y castellanizadoras de la corona hispana con las aspiraciones de los territorios de Cataluña, con lengua propia y con una larga tradición pactista-constitucional. Antoni Simon aborda el estudio de aquellas actuaciones que, sin tener una naturaleza propiamente lingüística, tuvieron alguna repercusión en el campo de la lengua, especialmente el uso de la predicación como instrumento religioso y político.

La segunda parte de la obra está dedicada a estudiar la vida y la proyección político-eclesial del reverendo Alejandro de Ros y Gomar (†1656), que un tiempo fue miembro de la Compañía de Jesús (años 1621-1638) y, después, colaborador en Roma del cardenal Barberini y del embajador Manuel de Moura, marqués de Castel Rodrigo y, finalmente, canónigo de la catedral de Tortosa y predicador del rey Felipe IV. El autor de la monografía subraya la destacada intervención de Alejandro de Ros en la «guerra de las lenguas» entre castellano y catalán en el contexto de la ya citada guerra «dels Segadors», o de Separación, al ofrecer la reconstrucción de la trayectoria personal e intelectual de este eclesiástico catalán que, bajo el seudónimo de Juan Gómez Adrín, vindicó la predicación en lengua castellana en textos como el *Memorial en defensa de la lengua castellana para que se predique en ella en Cataluña* (año 1636), donde pretendía refutar los argumentos del Concilio Provincial de Tarragona de 1635-1636, cuando se determinó, por razones pastorales, la obligatoriedad de la lengua catalana en la predicación, mientras que Alejandro de Ros subrayaba la conveniencia de una lengua común en toda la monarquía hispana. Debe destacarse que, después de la Guerra de Separación, como directo colaborador del virrey Juan-José de Austria, Alejandro de Ros contribuyó a la pacificación de Cataluña, actuando como embajador de la Generalitat en la Corte de Madrid en 1653.

Con esta investigación, el catedrático de Historia moderna de la Universidad Autónoma de Bellaterra, Antoni Simon, nos presenta la figura de Alejandro de Ros que, a diferencia de la mayoría de sus contemporáneos en los círculos teóricos cortesanos, no cuestionó la existencia del régimen constitucional del Principado, pero lo subordinaba a las prioridades del proyecto regio supranacional. Al final del libro se ofrece la relación ordenada de las fuentes y bibliografía, junto con un índice onomástico de gran utilidad para los investigadores.

Valentí SERRA DE MANRESA

Ramon LLULL, *Blaquerna*. Edició facsímil. Pròleg de Joan Santanach i Suñol. Edicions de la Universitat de Barcelona, 2016, XIX + 140 p.

A les pàgines d'*Analecta Sacra Tarraconensia* ens és molt plaent de donar notícia bibliogràfica de la recent edició facsímil del *Romanç d'Evast e Blaquerna* que Ramon Llull, el Doctor Il·luminat, enllestí vers el 1283 a la ciutat llenguadociana de Montpeller. Amb aquest romanç Llull construí un relat extens i sostingut on la narració és indestruïble de la seva doctrina, perquè és a través de la conducta, de l'exemple i de les paraules dels seus personatges que el lector n'ha d'extreure els ensenyaments i els comportaments correctes. En la narració de *Blaquerna* (sic) es narra la biografia exemplar del seu protagonista, des de la seva naixença en un família benestant burgesa fins al final dels seus anys quan visqué una modèlica vida contemplativa. El *Romanç d'Evast e Blaquerna* està estructurat en cinc llibres, dedicats a cinc estaments diferents, pels quals, llevat del primer, passarà Blaquerna al llarg del seu activíssim període vital on progressivament es va revelant el pla lull·lià de reforma completa de la Cristiandat i, en el fons, de la humanitat sencera, puix que Blaquerna, una volta convertit en el bisbe de Roma, com a Sant Pare arribarà a establir els fonaments per a la conversió de tots els infidels.

El pas del protagonista pels diversos estaments, menys l'estat del matrimoni, fa que Blaquerna hi vagi percebent opinions i comportaments erronis i que hagi d'adoptar mesures idònies per a esmenar-ho. Tal com ha escrit Joan Santanach en la nota introductòria a la present edició facsímil: «Llull era ben conscient de la capacitat de seducció que la literatura podia exercir sobre els lectors i se'n servia en les seves obres amb un mestratge difícilment igualable. Per això el *Blaquerna* és una narració viva i apassionant, que aconsegueix atrapar-nos al llarg de les seves pàgines gràcies a la força del relat i a l'audàcia dels seus plantejaments» (p. 15).

Mentre que de la versió francesa del *Blaquerna* s'han conservat quatre manuscrits, de les versions catalana i occitana només s'ha conservat un còdex (i encara mutilats) per a cadascuna es tracta del Ms. Hisp. 67 de la Bayerische Staatsbibliothek de Munic (del tombant del segle XIV al XV), i del Ms. 478 de la Bibliothèque Nationale de France, a París (de finals del segle XIII), sense oblidar-nos, però, del Ms. 1025 de la Biblioteca Pública de Palma de Mallorca, que és de la segona meitat del segle XIV, i que conté una recatalanització d'un text occità. El text manuscrit català, editat ara facsimilament i que fou estampat a València l'any 1521, és el testimoni de l'existència (avui perduda) d'altres manuscrits catalans del *Romanç d'Evast e Blaquerna*.

L'impulsor d'aquesta edició valenciana de 1521 fou el prevere Joan Bonllavi, entusiasta lull·lista fill de Rocafort de Queralt, però resident a València, que féu estampar un text lliurat pel canonge de la Seu de Mallorca mossèn Gregori Genovart que, alhora, es féu càrrec de les despeses d'estampació. En aquesta edició, a més del *Blaquerna*, hi ha inserides les *Oracions e contemplacions de l'enteniment*, just després del *Llibre d'Amic e amat* i de l'*Art de contemplació*. Aquesta edició valenciana de 1521 és un volum de dimensions generoses, estampat a dues columnes, «en València, a casa de mestre Johan Joffré, estampador prop de lo molí de Na Rovella, a xxx de maig 1521», vigília de la festa de Corpus. El bell exemplar, ara novament editat pel servei de publicacions de la Universitat de Barcelona dins de «l'Any Llull», havia format part fins a l'exclaustració de 1835 de la Biblioteca Mariana del convent de framenors

de Barcelona: «Es de la Bib.ca. mariana del Conv.to de S. Fran.co de Barna», tal com ho indica una nota doble manuscrita en la portada del llibre, tot i que, originàriament, deuria haver format part del fons bibliogràfic de la biblioteca dels religiosos mínims de Sant Francesc de Pàola, ja que en el f. II (i també en la penúltima pàgina, just abans del colofó), hi ha estampat un segell circular amb l'emblema dels frares mínims i la llegenda «Charitas». El volum, editat en facsímil, es conserva a la sala de reserva de la Biblioteca Universitària de Barcelona, i des *d'Analecta Sacra Tarraconensia* ens felicitem per aquesta bella i magnífica edició que, ben cert, contribuirà a recuperar i difondre el romanç, la llengua, el pensament i l'espiritualitat fonament franciscana de Ramon Llull, ara a punt de ser canonitzat i, també, de ser declarat «Doctor de l'Església, que essent de condició laïcal serà el quart hispà després dels famosos eclesiàstics Isidor de Sevilla, Teresa de Jesús i Joan d'Àvila, sants i doctors de l'Església.

Valentí SERRA DE MANRESA

